

Nas jezik

SLJK

ISSN 0027-8084
UDK 808.61/.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXV/1—4

**БЕОГРАД
2004**

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXXV

Св. 1–4 (2004)

САДРЖАЈ

Ч л а н ц и

Књижевни језик

- Појам *VERUM FOCUS* и његово сигналзовање у савременом стандардном српском (МИЛКА ИВИЋ) 1
- Морфонолошке алтернације и морфолошка анализа (на примерима из српског књижевног језика) (МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ) 6
- Статистички и кориснички оријентисана граматика: пример именица мушког рода (ДАНКО ШИПКА) 13
- Анализа приступа придевима у сербокroatистичким граматикама (ВЕСНА ЛОМПАР) 23
- Придеви с наставком *-ићни* (МИЛАН ШИПКА) 30
- Придеви и прилози с префиксом *без-* (ЂОРЂЕ ОТАШЕВИЋ) 46
- Називи за животиње у српском језику с обзиром на њихов род (САЂА ЂУРОВИЋ) 54

Историја књижевног језика

- Реконструкција самогласника у критичком издању Горског вијенца (РАДМИЛО МАРОЈЕВИЋ) 67

Стилистика

- Паремиолошки стил(ови) (ЈЕЛЕНА ЈОВАНОВИЋ) 117

П р и л о з и

- Перципирање финалних вокала у деκлинацији страних мушких имена и презимена на вокал (МАРИНА СПАСОЈЕВИЋ) 137

П р и к а з и

- Српски језички приручник (РАДА СТИЈОВИЋ) 155
- Стана Ристић, Експресивна лексика у српском језику (БОЈАНА МИЛОСАВЉЕВИЋ) 159
- Нови језички савјетник (СРЕТО ТАНАСИЋ) 163
- Маја Ђукановић — Жељко Марковић, Основи граматике словеначког језика (ТАЂА САМАРЦИЋ) 167
- Семантичко-деривациони речник, Свеска 1: Човек — делови тела, (МИЛИЦА РАДОВИЋ-ТЕШИЋ) 169

Д о д а т а к

- Сугестије за израду WEB сајта Института за српски језик САНУ (СОФИЈА МИЛОРАДОВИЋ — НЕНАД МИЛОРАДОВИЋ) 175

САЊА ЂУРОВИЋ
(Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац)

НАЗИВИ ЗА ЖИВОТИЊЕ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ С ОБЗИРОМ НА ЊИХОВ РОД

У раду се анализирају начини исказивања рода код именица које означавају називе за животиње. Грађи се приступа са лексиколошког и граматичког аспекта.

0. Категорија рода код именица често је била тема стручних радова.¹ У тим радовима постоје само краћи коментари у вези са исказивањем рода код животиња и дате су само неке основне и опште карактеристике, а није било детаљније анализе.

Када се анализирају називи за животиње, примећује се да се у неким случајевима они јављају у пару (нпр. *лав* — *лавица*), а у неким се једном речју именује одређена животиња без обзира на њен пол (нпр. *јазавац*).

Циљ овог рада је да се укаже на постојање односно непостојање посебних назива за мужјака и женку неке животиње, односно за животињу мушког и женског пола, и да се утврди евентуални систем у томе, тј. код којих се животиња прави језичка дистинкција по полу и којим морфолошко-творбеним средствима, а код којих не, као и да покуша да одговори на питање зашто се код једних животиња та дистинкција прави, а зашто се код других не прави.

Поред тога, циљеви рада су да се утврде модели исказивања рода код животиња, да се уочи који се граматички род чешће јавља као основни назив врсте, постоје ли неке правилности у појављивању облика за дати род или врсту и да ли се издвајају продуктивни суфикси, попут моционих суфикса који се јављају за означавање рода људских бића; да ли припадност неком ужем лексичком гнезду (типа домаће животиње, дивље животиње и сл.) има значаја на постојање односно непостојање посебних лексема за мушки и за женски род.

У раду ће се посматрати само мушки и женски род у складу са природним родом. При разматрању назива за животиње узећемо у обзир, с једне стране, лексиколошки, а с друге граматички критеријум.

¹ Неки радови су наведени у списку литературе.

I. ЛЕКСИКОЛОШКИ КРИТЕРИЈУМ

Груписање животиња према:

1. Економском значају за човека

Ову групу чине домаће животиње² које човек гаји за своје потребе. Све домаће животиње подељене су на подгрупе због детаљније анализе по врстама, а у циљу уочавања граматичких правилности, уколико их има, у облицима и за мушки и за женски род.

- 1.1. Крупне и њима сличне домаће животиње — говече (во, бик, јунац, крава, јуница), коњ (коњ, ждребац, пастув, кобила, ждребица), магарац³ (магарац, магарица), свиња (вепар, нераст, крмак, прасац, назимак, свиња, крмача, прасица, назимица), овца (ован, двизац, овца, двиска), коза (јарац, коза), домаћи зец (зец, зечица)

Уочава се да поједине врсте имају више различитих лексема за мушки односно женски род, попут *во*, *бик*, *јунац* односно *крава*, *јуница* или *вейар*, *нераст*, *крмак*, *назимак* или *свиња*, *крмача*, *прасица*. Претпоставља се да је разлог постојања више назива за оба рода појединачно потреба човека да разликује и функционално одреди животиње иако су исте врсте и истог рода.

То значи да свака лексема има посебан семантички садржај, и поред, значења мужјак или женка, има и додатно, специфичније значење које се тиче функције коју та животиња има или неких других битних карактеристика. Тако *бик*, *нераст* и *иастив* служе за приплод, *во* је уштројен и служи за вучу, *вейар* је такође уштројен и гаји се због меса, *јунац* и *јуница* су по узрасту млади код говеда, млади код коња су *ждребац* и *ждребица*, као и *назимак* и *назимица*, млади код свиња и сл.

Код домаћих животиња ове групе општи назив врсте је важан и подразумева и мушки и женски род без обзира на то ком роду општи назив припада, али су подлексеми (специфични називи) сваке врсте од изразитог значаја за човека и то оправдава и њихово постојање.

У зависности од средине у којој живе говорници српског језика, градска или сеоска, зависи и фреквенција употребе назива за ове животиње. У граду су обичнији само општи називи врсте, а у селу сви побројани облици.

² У неким крајевима домаће животиње зову *благо*, управо због економског значаја за човека.

³ Спада у домаће животиње, чешће се среће у брдско-планинским крајевима (али га има и у Шумадији) где се користи за вучу, и полне разлике су видљиве па, претпоставља се, отуда посебни називи за оба пола. Као чест јунак прича о животињама, магарац је близак говорнику српског језика и у прилог томе сведоче и развијена фигуративна значења и изрази с овом лексемом, пре свега у значењу тврдоглавости.

- 1.2. Пернате животиње (живина) — **кокошка** (певац, петао, кокош, кокошка, квочка), **патка** (патак, патка, шотка), **гуска** (гусан, гуска), **ћурка** (ћуран, ћурка, тука), **мисирка** (мисирка, мисиран)

Пернате домаће животиње су издвојене у посебну групу јер спадају у ред птица (за које ћемо видети да, већином, не разликују род, односно постоји само једна лексема као ознака за оба пола), али постоје два разлога: спољашњи изглед и економски разлози због којих постоје посебне лексеме за женски и за мушки род. Тако, *йевац* има кресту, крупнији је, кукуриче, *ћуран* има специфичан изглед у односу на *ћурку* и *шепури се*, *мисирка* и *мисиран* се различито оглашавају и сл. Због економског значаја за човека (носе јаја, месо) развијени су и специфични називи у зависности од функције, попут назива код крупних домаћих животиња, али број назива је мањи. Тако поред основних лексема за оба рода имамо и специфичне лексеме типа *квочка* — кокошка која лежи на јајима, *носиље* — оне које носе јаја и сл. Управо, због веће важности женки за човека, јер носе јаја, и општи назив врсте свих ових пернатих домаћих животиња је женског рода.

- 1.3. Кућни љубимци⁴ — **пас**⁵ (пас, кер, кучка, керуша, куја), **мачка**⁶ (мачор, мачак, мачка)

Кућни љубимци, углавном, немају економски значај за човека, али пошто живе уз људе, посебно су издвојени уз остале домаће животиње. Пси су често чувари кућа, пастирски помоћници и др., а мачке лове мишеве и тако спречавају штету коју они наносе у домаћинству. Већина људи их чува из љубави према животињама, али ако се ради о одгајивачима расних паса и мачака тада је и економски значај евидентан.

- 1.4. Посебна група — **пчела** (матица, радилица, трут)

Пчеле спадају у инсекте, у опнокрилице, али су често присутне у домаћинствима и то је разлог што су издвојене као посебна група уз домаће животиње. Битно је и то што пчеле имају економски значај за човека јер производе мед. Блискост с човеком резултирала је и специфичним називима за ове инсекте који немају оком лако видљиве полне разлике, али због својих функција издвојена је *майица* — пчела која

⁴ Данас су многе животиње, поред горе поменутих, кућни љубимци, као што су: папагај, хрчак, морско прасе, акваријумске рибице, корњаче па чак и змије, игуане и сл. Ипак, задржали смо се само на најчешћим и најкарактеристичнијим врстама.

⁵ Пас као општи назив врсте, а поједине расе као што су: вучјак, зечар, јазавичар, пгичар, бернандинац, теријер, бретонац, шарпланинац, пудла, пекинезер, булдог, сетер, хрт, чивава, леси, ретривер, малтезер и сл., питање рода регулишу по обрасцу мужјак/женка + назив расе или за женски род и по обрасцу кучка/керуша + назив расе, а пошто су сви називи раса паса мушког рода, за мужјака је довољно рећи назив расе.

⁶ Код мачака је исти случај као код паса. Постоји велики број раса и сви називи раса су женског рода (домаћа, персијска, сијамска и сл.) и само се за мужјаке каже мужјак + назив расе.

леже јаја, *радилица* — пчела која жаоком гради саће, прерађује нектар у мед, одгаја потомство и чува гнездо, *шруш* — мужјак који оплоди матицу, мада су то мање-више, стручни називи, док за већину људи постоји само један — *ичела*.

Ови посебни називи припадају пчеларској терминологији и самим тим ужем кругу говорника српског језика.

2. (Не)познатости говорнику српског језика

- 2.1. Дивље животиње са наших простора — **вук** (вук, курјак, вучица), **лисица** (лисац, лисица), **јелеи** (јелен, срндаћ, срна, јеленица), **медвед** (медвед, мечка, медведица), **ласица**, **твор**, **дабар**, **веверица**, **дивља свиња** (дивљи вепар), **дивљи зец** (дивљи зец, дивља зечица), **дивља мачка** (дивља мачка, дивљи мачак), **јазавац**, **јеж**, **кртица**

У овој групи су, пре свега, крупне дивље животиње, а птице ће бити засебна група. Већина дивљих животиња са наших простора има једну лексему за ознаку оба рода сем суплетивних облика за обележавање рода код *јелен* — *срна*, где су и оком видљиве разлике јер јелен има велике роге, а срна нема, ситнија је и сл. Основна разлика између мужјака и женке код осталих животиња ове групе је по величини, али то није довољно карактеристично за говорника српског језика.

Претпоставља се да су парови *вук* — *вучица*, *лисац* — *лисица*, *медвед* — *мечка*, устаљени у српском језику као пар мушко — женско више из басни и прича о животињама него из великог познавања и разликовања полова код ових животиња. Сем по величини, нема битних, изразито видљивих разлика. У обичном говору фреквентна је употреба лексема *вук*, *лисица* и *медвед*, као општих назива врсте и описна употреба типа мужјак/женка + општи назив врсте него употреба посебних лексема за обележје рода. Лексеме *вучица*, *лисац*, *медведица* су више у функцији за означавање женских ликова из прича о животињама. Добри познаваоци ових животиња можда и могу правити разлику, али већина говорника српског језика не може.

Дивље животиње које се лове и чије се месо користи као храна зову се једним именом дивљач. Управо су те животиње (*вук*, *медвед*, *лисица*, *дивља свиња*) битне за човека јер их лови ради спорта или због хране и претпоставља се да и то може бити разлог зашто те животиње и имају лексеме за мужјака и жеику, јер су блиске човеку иако су дивље.

Интересантно је да *дивља свиња* има поред општег назива врсте и исти назив за мужјака као и домаћа свиња — *дивљи вепар*. Исто тако имамо *дивљи зец*, *дивља мачка*. Ако направимо паралелу са овим домаћим животињама, примећујемо колико блискост са човеком и разне његове потребе условљавају и развијање посебних лексема за обележавање рода, посебно код назива свиња, и за обележавање специфичних функција, којих код дивље свиње нема.

2.2. Дивље животиње ван наших простора

- звери — тигар (тигар, тигрица), лав (лав, лавица), гепард, пума, јагуар, леопард, рис
- дебелокошци — слон (слон, слоница), пилски коњ
- рептили — крокодил, алигатор, камелеон
- мајмуни (мајмун, мајмуница) — горила, мандрил, бабун, орангутан, шимпапаза, коала
- папкари — жирафа, камила, лама, бизон, биво, антилопа, татир, лос
- копитари — зебра, посорог
- торбари — кенгур

Просторна удаљеност од говорника српског језика, недовољно познавање ових животиња, сем у новије време, из ЗОО врта, са телевизије или из књига, и непостојање економског значаја за човека, резултирало су и неразвијеном моцијом рода код ових животиња. Изузетак су само лав — лавица, код којих постоје и оком видљиве разлике, јер лав има велику гриву а лавица нема и ситнија је.

Пар *џигар* — *џигрица* је више производ продуктивног модела типа *вук* — *вучица*, него што је лексема *џигрица* фреквентна у значењу женка тигра. Лексема *џигрица* више је у употреби за врсту папагаја.

Интересантно је да код мајмуна само општи назив реда има опозицију рода, док појединачне врсте типа *орангутан*, *бабун* и сл. то немају. Претпоставља се да је разлог томе што су мајмуни као општи назив врсте ближи говорнику српског језика, а не њихове посебне подврсте и чешће добијају имена попут људи у причама о животињама, него што се разликују по специфичним врстама. Не треба занемарити и важност мајмуна у еволуцији човека.

У пару *слон* — *слоница* постоје оком видљиве полне разлике, и иако не живе на нашим просторима, познати су говорницима српског језика и често су јунаци прича о животињама. Ипак, облик слон је фреквентнији у употреби за означавање оба пола.

Код осталих врста постоји само једна лексема, као општи назив врсте, која означава и мужјака и женку.

3. Полно (не)видљивим, уочљивим карактеристикама

- ### 3.1. Птице — соко (соко, соколица), чворак, врапа, црвендаћ, славуј⁷, сеница, детлић, жуна, кукавица, зеба, штиглић, канаринка (канаринац, канаринка), шева, ластва/ластвавица, царих, голуб (голуб, голубица), врабац (врабац, врабица)⁸,

⁷ Као исконструисан облик постоји и *славујка*, али Речници то не бележе, облик је настао по продуктивном моделу, али не означава женку славуја него има специфична значења, а по продуктивном значењу да славуји лепо певају па се то преноси и на људе. За говорнике српског језика назив „Славујка“ је прихваћен као лик телевизијске хумористичке серије, а не као женка славуја.

⁸ Забележено у РМС иако се у говору ретко чује.

фазан (фазан, фазанка), дрозд, кобац, чавка, гугутка, сврака, грлица, панагај, пеликан, орао (орао, орлица), паун (паун, пауница), ждрал, ној, чапља, рода, марабу, фламинго, лабуд, јастреб, тетреб, галев, какаду, тукан, колибри...

Птице су посматране обједињено, и оне које живе и које не живе на нашим просторима. Код птица већином не постоје оком видљиве разлике у полу и то је и резултирало у језику једном лексемом за оба пола, у највећем броју примера.

Изузетак су парови *голуб* — *голубица* и *врабац* — *врабица*. У говору су обичнији и чешћи у употреби само облици *голуб* и *врабац*. Лексема *врабица* је неуобичајена и вероватно настала по моделу *голуб* — *голубица*, а претпоставља се да је додатни разлог и то што врапци живе близу људи. Облик *голубица* је, претпоставља се, преузет из књижевних текстова, и у свакодневном говору је преовладало секундарно значење: у *Шејању женској особи*⁹. Велики број секундарних семантичких реализација и израза лексеме *голуб* и нешто мање лексеме *голубица*, као и лексеме *голупчићи* (у секундарном значењу *заљубљени*) и сл, које бележе речници, огледа се блискост човека с наших простора и голуба и често се и друге животиње називају тако ако су сивкасте боје попут боје голубова. Блискост са говорницима српског језика и чињеница да неки људи, голубари, посебно одгајају голубове, дресирају, носе на изложбе¹⁰ и сл. резултирала је и посебним лексемама за оба пола. Сигурно је, међутим, да је у пару *голуб* — *голубица* прва лексема примарна, а друга секундарна.

Пар *канаринац* — *канаринка* издваја се посебно, јер канаринац пева, а канаринка се оглашава, и то је најчешће случај код свих птица певачица. Уочавање ових разлика блиско је само добрим познаваоцима птица, а не бројнијем делу говорника српског језика. У језику је фреквентнија употреба само облика *канаринац*, у значењу и мужјака и женке.

Посебно су издвојени *фазан* — *фазанка* и *паун* — *пауница* јер, иако су птице, имају оком видљиве разлике и то оправдава и постојање појединачних лексема. Фазан има дуг, шарени реп, као и паун, а фазанка и пауница немају. Паун се често чува у вртovima па је познат човеку с наших простора, а фазан и фазанка су честа врста у нашим шумама и на мети су ловаца.

- 3.2. Рибе — кечига, клеи, кркуша, мрена, беовица, сом, пастрмка, штука, манић, греч, смуђ, орада, јесетра, шаран, караш, буцов, лосос, туњ, лист, харинга, сардела, сардина, јегуља, сабљарка, скуша, гирица, грегорац, це-

⁹ Значење преузето из РМС и уз значење стоји пример: Хвала ти, кротка голубице моја.

¹⁰ Треба истаћи да љубитељн птица не држе само голубове већ и друге врсте птица, али да код свих осталих врста имамо модел мужјак/женка + назив врсте.

ратодус, деверика, скобаљ, пузија, бакалар, морупа, цр-
венперка...

— Остале животиње које живе у води:

- * морски сисари — кит, делфин
- * шиљоусте рибе — ајкула
- * перајари — фока или туљан
- * љускари — рак
- * бодљари — морска звезда, морски јеж
- * дупљари — медуза, хидра
- * мекушци — шкољка, сипа, хоботница или октопод, пуж¹¹
- * водоземци — даждевњак, жаба (жабац, жаба)

Код риба, без изузетка, постоји само општи назив врсте који обједињује оба пола. Наравно, најчешће нема ни оком видљивих полних разлика. Обједињено су наведене и речне и морске рибе, као и остале водене животиње које живе и ван наших простора и код нас, јер нема никакве разлике у исказивању пола.

Једини пример за постојање назива за оба пола у овој групи је пар *жаба* — *жабац*. Иако нема оком видљивих разлика, облик жабац постоји као назив за мужјака, али то није основно значење јер жабац асоцира на јунака из прича, на познатог жапца који се претвара у принца. Облик за мушки род постоји, али нема примарну функцију ознаке пола, већ се увек користи општи назив врсте, облик *жаба*.

3.3. Класа гмизаваца

- змије — боа, апакоида, питон, белоушка, смук, наочарка, звечарка, кобра, аспида, шарка, поскок
- гуштери — зелембаћ, слепић
- корњаче — барска корњача, шумска корњача, морска корњача

Код гмизаваца доследно постоји само општи назив врсте.

- ### 3.4. Инсекти — мува, обад, комарац (комарац, комарица¹²), бува, скакавац, зрикавац, попац, ровац, свитац, лептир (лептир, лептирица), бубашваба, богомољка, бубамара, јеленак, балегар, жижак, стеница, ружина ваш, бумбар, оса, стршљеп

Код инсеката постоји само општи назив врсте. Због своје величине, ситни су и сами су често једва оком видљиви, тако да није могуће уочити ни разлике у полу, и очекивано је да нема ни посебних лексема за обележје рода.

Пар *комарац* — *комарица* је изузетак, али у свакодневном говору уобичајена је употреба само облика *комарац*.

¹¹ Пужеви живе и у води и на копну. Већина пужева су хермафродити.

¹² РСАНУ као основно значење даје упутну одредницу в. *комарац*, а затим *женка комарац*.

Пар *лейтир* — *лейтирица* је други изузетак постојања лексема за оба рода код инсеката. Нема оком видљивих полних разлика, и облик лептирица је вероватно преузет из прича за децу и настао по продуктивном творбеном моделу. Основно значење лексеме *лейтирица* у РСАНУ је *назив за разне врсте лейтирова (обично ноћних или малих, ситних)*, па тек онда значење *женка лейтира*. Забележена су и два фигуративна значења: *иахуља* и *новчаница*. Обичнија је само употреба облица *лейтир*.

II. ГРАМАТИЧКИ КРИТЕРИЈУМ

Уочена су три модела изражавања рода код животиња, и четврти, који није прави модел, већ помоћни облик изражавања рода. То су:

1. Суплетивни облици

Анић истиче да је „лексичко суплетивни модел“¹³ везан за аутохтони речник и означава неке родбинске односе и неке домаће животиње по полу. Ова реченица је и све што је нађено у понуђеним радовима о суплетивним облицима у вези са родом именица код животиња.

- * бик/во — крава
- * вепар — свиња
- * јарац — коза
- * коњ — кобила
- * петао/певац — кокошка/кокош
- * пас — кучка/керуша/куја
- * јелен — кошута
- * медвед — мечка

Суплетивни облици јављају се највише у називима за домаће животиње. То сигурно није случајно јер је то основни, базични лексички фонд семантичке групе животиње. Човек их гаји, има користи од њих и ту је, претпоставља се, и разлог постојања ових облика. Детаљнија етимолошка истраживања ових речи помогла би у решавању питања откуда различити корени у облицима за мушки и женски род код животиња исте врсте, али то није циљ овог рада. Циљ је да се покажу постојећи модели исказивања рода. Оно што је очигледно за неке примере јесте да су неки називи ономатопејског порекла (*йейшао*, *кокошка*), *медвед* вероватно јер воли да једе мед, *кошута* — која је без рога, шута и сл. Сматра се да је добро познавање ових животиња од стране човека резултирало карактеристичним називима који указују на изразиту особину те животиње.

Изузетак су два пара која припадају днвљим животињама с наших простора (*јелен — кошута*, *медвед — мечка*). Иако спадају у днвље, и оне су блиске говорнику српског језика.

¹³ Тако Анић назива модел исказивања рода посебним лексемама различитих корена.

Неке врсте поред суплетивних облика за род исказују род и облицима који спадају у морфолошко-творбени модел (*медвед — медведица, кучак — кучка, кер — керуша*). Обичнији су суплетивни облици.

Ако се посматра општи назив врсте ових суплетивних облика, четири назива су женског рода (*крава, свиња, коза, кокошка*), а четири мушког рода (*коњ, пас, јелен, медвед*). То значи да род општег назива врсте нема значаја за постојање суплетивних облика.

2. Морфолошко-творбени модел

Овај модел подразумева извођење облика за женски род од облика за мушки род продуктивним суфиксима (*вук — вучица, лав — лавица, зец — зечица* и сл.), као и обрнуто, од облика женског рода изводе се облици за мушки род (*лисица — лисац, гуска — гусан, њајка — њајак* и сл.), али то је ређе, мада значајно, јер је фреквентније у односу на моцију рода код људских бића.

Највећи број назива за животиње који имају лексеме за мушки и женски род припада овом моделу. То је био и очекиван резултат с обзиром на то да је то најпродуктивнији модел изражавања рода и код људи.

Продуктивни суфикс за творбу женског рода од облика за мушки род је *-ица* (*лав — лавица, голуб — голубица* и сл.) као најфреквентнији и доследно заступљен. То се поклапа са ситуацијом моције рода код људи. За грађење именица мушког рода од облика за женски род, за тзв. обрнуту моцију, продуктивни су: *-ак* (*мачка — мачак*, али као изузетак и са суфиксом *-ор, мачор*), *-ац* (*лисица — лисац, жаба — жабац*), *-ан* (*ћурка — ћуран*). Суфикси за творбу облика за мушки род тешко се могу упоредити са суфиксима за моцију рода код лица јер код назива за лица обрнута моција је ретка (или је можда и нема).

Обрнута моција није увек могућа, али је значајно то да се код назива за животиње ипак јавља. За називе који немају облике за оба пола вероватније је конструисати од мушког рода женски, него обрнуто. Лако је конструисати облике као *лабуд — лабудица*, а обрнута моција није увек могућа (*веверица, корњача*). Често се код назива птица јавља женски облик као назив врсте и нема облика за мушки род, а често се не може ни конструисати (*сврака, јаребица, гукушка, сова, врана, рода* и сл.).

Уочено је да је већина лексема које значе неку врсту инсекта настала процесом деривације и као продуктиван суфикс јавља се *-ац* (*комарац, њојак, зрикавац, скакавац, ровац, свишак*). Ова појава је уочена на малом броју примера, док би детаљнија анализа дала тачније резултате.

3. Општи назив врсте је ознака за оба рода (мушки/женски)

Само општи назив врсте, без посебних лексема за мушки и женски род јавља се код риба и осталих животиња које живе у води, гмизаваца, инсеката, већине птица и већине дивљих животиња ван наших простора.

Анализирајући грађу, примећујемо да има више назива мушког рода који су општи назив врсте, али тај број није много већи у односу на опште називе женског рода.

4. Модел синтаксичког изражавања рода¹⁴

Овај модел подразумева исказивање рода путем конструкције мужјак/женка + општи назив врсте, и то најчешће у случајевима када не постоје посебне лексеме за оба пола. Овај модел неће бити посебно разматран јер на овај начин се могу направити конструкције за сваку врсту, али помиње се јер се често употребљава код животињских врста које немају лексеме за оба пола, а чак и код оних које имају, у комуникацији говорника српског језика који довољно не познају животињске врсте.

III. ЗАКЉУЧАК

За разлику од исказивања рода код именица које означавају људска бића код којих је мушки род неутралнији и најчешће је именица општег рода граматичког мушког рода¹⁵, као реч која служи за именовање бића, а не његовог пола, у семантичкој групи за називе животиња, може се рећи, да је приближно исто облика женског и мушког рода (не може се прецизно рећи јер корпус који смо анализирали није коначан скуп лексема ове семантичке групе). Питање је зашто нема поклапања у погледу веће и изразитије појаве именица мушког рода у општем називу врсте ове групе лексема са именицама које значе лица. Код неких врста лако је дати одговор, јер су женке корисније или изразитије по изгледу.

Највећи број назива има само општи назив врсте који означава и мужјака и женку. Стевановић истиче да непостојање посебних облика за мушки и женски пол код појединих бића, а то се може применити и на животиње, наравно, несумњиво зато што сличности међу тим бићима, пре свега по спољном изгледу, а затим и по другим карактеристикама, преовлађују над разликама међу њима.

Називи који имају облике за оба пола настали су у већини морфолошко-творбеним моделом, а неколико назива има суплетивне облике.

У раду нису разматрани сви називи за животиње, али циљ рада није била исцрпност већ да се на довољном броју примера покажу основни модели исказивања рода код животиња.

Највећи број лексема за обележавање рода јавља се код назива за домаће животиње, што је и очекивано. Блискост са човеком и економски значај за човека резултирали су и великим бројем лексема код домаћих животиња за исказивање оба рода и назива за специфичне функције, карактеристике животиња и сл. Човек је тај који богати и развија језик и тако задовољава своје комуникативне потребе. Кад по-

¹⁴ Тако Анић назива овај модел.

¹⁵ Закључци преузети из рада о моционим суфиксима Б. Ђорића.

стоје ванјезички фактори, разлике у изгледу или неке друге карактеристике, онда је постојање посебних облика за оба рода оправдано (*фазан — фазанка* и сл.), а у неким случајевима су облици направљени по продуктивном творбеном моделу иако значење обележја рода није основно (*орао — орлица* и сл.).

Карактеристика је да је основна именица свих домаћих пернатих животиња, граматичког женског рода (*кокошка, њајка, ћурка, гуска, мисирка*), а означава природни и мушки и женски род. Сем примера *кокошка — њајка*, све остале врсте ове семантичке групе имају морфолошко-творбени модел изражавања рода. Облици за оба рода постоје зато што постоје и оком видљиве разлике (по величини, изгледу), али и по функцији (*кокошка* носи јаја, *њајка* кукуриче и сл.). Овде је примаран женски род јер је са становишта човека женка кориснија од мужјака. Обрнуто је код домаћих животиња које су корисне за вучу и ношење терета (*коњ, магарца* и сл.).

Значајна је појава обрнуте моције код назива за животиње, као и чињеница да се продуктивни суфикси за исказивање рода код животиња поклапају са суфиксима за исказивање рода код лица.

Велики број лексема које значе животиње има развијену полисемантичку структуру, а постоји и продуктиван модел у оквиру целе семантичке групе животиња и то на линији животиња — човек, што потврђује блискост и преносење значења на тој релацији на основу особина, изгледа и сл. То је читав низ израза који се односе на људе: тврдоглав као мазга, дебео као свиња, глуп као ћурка, умиљат као мачка, јак као во, вредан као мрав, спор као пуж, лукав као лисица, спава као медвед, смрди као твор, понавља као папагај и сл.

Сличне компаративне анализе биле би корисне за науку о језику и, чини се, дале би занимљиве и корисне резултате. Тиме би проблем категорије рода био потпуније обрађен.

ЛИТЕРАТУРА

- Анић 1984: Владимир Анић, *Род и сјол у српскохрватском језику: разграничење*, НССУВД 13/1, Београд, 5–15
- Бреланд П. Осмонд 1959: Осмонд П. Бреланд, *Истине и заблуде о животињама*, Савремена школа, Београд
- Ивић 1960: Милка Ивић, *Обележавање именичког рода у српскохрватском књижевном језику*, Наш језик, X, св. 7–10, Београд, 192–211
- Ивић 1995: Милка Ивић, *Нека значења о броју и роду, у: О зеленом коњу*, Београд, 128–156
- Јовановић — Атанацковић: Ранко Јовановић, Лаза Атанацковић, *Системски речник српскохрватског језика*, Матица српска, 1980
- Николић 2002/2003: Мирослав Николић, *Природни и граматички род именица*, Наш језик, XXXIV/ 3–4, Београд, 181–194
- Радмановић, Кардалевић, Митриновић, Атанасковић, Петровић: *Зоологија*, за II разред основне школе и I разред гимназије, Нолит, Београд, 1955
- Ресел 1984: Светлана Ресел — Герхард Ресел, *Род, број и антонимија у српскохрватском језику*, НССУВД 13/1, Београд, 161–170
- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–VI, Матица српска, Нови Сад (томови I–III са Матицом хрватском, Загреб)

РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, 1–15, Српска академија наука и уметности, Београд, 1959–1996

Ђорић 1982: Божо Ђорић, *Моциони суфикси у српскохрватском језику*, Филолошки факултет, Београд

S u m m a r y

Sanja Djurović

THE SERBIAN ANIMAL NAMES REGARDING THEIR GENDER

This work represents an attempt of making a model for stating the gender of nouns for names of animals. Female and male genders were reviewed together with natural gender. Corpus was analyzed through lexicological and grammatical aspect. The result of analysis is represented through four models:

1. model of suppletive forms
2. morphologically-formative model
3. common name of species as a mark of both genders
4. model of syntactic representation of gender, as supplementary model

Inside the analyzed corpus, common name of species as a mark of both genders appears most often, and then morphologically formative model.